

О. І.Тарнауз,

м. Вінниця

КЛЮЧОВІ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-ФІЛОЛОГІВ

Анотація. Статтю присвячено проблемі компетентної освіти у вищих навчальних закладах України. Автор виділяє ключові компетентності майбутніх учителів-філологів. Ключові слова: ключові компетентності, майбутні учителі-філологи.

Аннотация. Статью посвящено проблеме компетентного образования в высших учебных заведениях Украины. Автор выделяет ключевые компетентности будущих учителей-филологов. Ключевые слова: ключевые компетентности, будущие учителя-филологи.

Annotation. The article is devoted to the problem of competent education in the higher educational institutions of Ukraine. The author identifies the key competence of the future teachers-philologists. Key words: key competence, future teachers-philologists.

Розглядаючи питання про професійну компетентність учителя іноземних мов правомірно сказати про те, саме те, що відрізняє цього вчителя - це сформована іншомовна комунікативна компетенція. Термін "комунікативна компетенція", яким користуються дослідники, що працюють в галузі іноземних мов, вперше був запроваджений в науковий ужиток Д. Хаймзом [1,с.215]. Він визначив його як "знання, що забезпечують індивідові можливість здійснення функціонально спрямованого мовленнєвого спілкування, тобто того, що необхідно знати тим, хто говорить, для досягнення успіху в комунікації в середовищі іншомовної культури". На нашу думку, необхідно говорити про іншомовну комунікативну компетенцію для запобігання дублювання різних понять. На думку українських вчених-лінгвістів, основними складовими

компонентами галузі освіти "Іноземна мова" є три види компетенції, розгалужених від родового поняття "комунікативна компетенція (іншомовна)", а саме:

1. мовленнєва компетенція;
2. мовна компетенція;
3. соціокультурна компетенція.

Однак ці види компетенції, в свою чергу, також включають цілий ряд компетенцій. Мовленнєва компетенція передбачає здатність сприймати й породжувати іншомовні тексти згідно з поставленим чи виниклим комунікативним завданням, яке включає ситуацію спілкування й комунікативний намір. Вона базується на чотирьох видах компетенції: в аудіюванні, говорінні, читанні та письмі. Отже, для формування мовленнєвої компетенції повинні бути сформовані мовленнєві вміння в чотирьох видах мовленнєвої діяльності. Як відомо, мовна (лінгвістична) компетенція передбачає знання системи мови й правил її функціонування при іншомовній комунікації. Мовна компетенція також є інтегративною і включає ряд компетенцій: лексичну, граматичну, фонологічну й орфографічну [2,с.125].

Соціокультурна компетенція охоплює такі види компетенції як країнознавча і лінгвокраїнознавча. Країнознавча компетенція - це знання історії, географії, економіки, державного устрою, культури країни, мова якої вивчається. Лінгвокраїнознавча включає в себе знання про основні особливості соціокультурного розвитку країни, мова якої вивчається, на сучасному етапі, і вміння підпорядкувати свою мовленнєву поведінку у відповідності з цими особливостями. На нашу думку, всі зазначені види компетенції, що входять до складу іншомовної комунікативної компетенції, мають бути сформовані у людей, що вивчають іноземну мову, але так як студенти педагогічного вищого закладу освіти є майбутніми вчителями іноземних мов, то в них також повинні бути сформовані й інші компоненти професійної компетенції, необхідні для успішного здійснення педагогічної діяльності [3,с.73].

На думку О.Бердичевського, підготовка вчителя іноземних мов до діяльності, крім лінгвістичної (мовної), мовленнєвої (він називає її комунікативною), лінгвокраїнознавчої і навчальної (навчально-пізнавальна за О.Л.Бердичівським) повинен також оволодіти й лінгвометодичною компетенцією. За своєю природою вона передбачає опанування іноземною мовою на адаптивному рівні, який визначається конкретною педагогічною ситуацією, й оволодіння вміннями педагогічного спілкування (такими, як управління інтелектуальною діяльністю учнів, стимулювання їхньої мовленнєвої діяльністю учнів, стимулювання їхньої мовленнєвої діяльності, організація мовленнєвої діяльності учнів, контроль мовленнєвої діяльності школярів тощо). На думку Т.А.Долгової і її співавторів, професійна компетентність учителя іноземної мови складається зі спеціальної компетенції (предметні і непередметні знання, які розвивають особистість, тобто знання загальних та основних навчальних дисциплін), технологічної (методичної), управлінської (організаторської, менеджерської) та комунікативної компетенції. Особливістю комунікативної компетенції автори вважають її органічне входження до складу спеціальної, технологічної та управлінської компетенції як засобу їх реалізації [4, с.89].

Т.М. Комарницька зазначає, що в майбутнього вчителя іноземних мов повинні бути сформовані такі види компетенції, як особистісна, яка передбачає усвідомлення значущості ролі вчителя, соціальна (здатність затверджувати статус свого предмета в освітній концепції України), спеціальна, яка, в свою чергу, на думку дослідника, поділяється на мовну (доскональне володіння вчителем мовою, його вміння навчити інших) і філологічну компетенції (володіння самими сучасними теоретичними знаннями з культурології) та дидактико-методична, до якої відносяться володіння сучасними принципами комунікативної дидактики, орієнтованої на діяльнісний підхід до мови як інструменту до дії, когнітивний підхід, при якому учень є суб'єктом учбового процесу, й інтеркультурний підхід [5, с.400]. Т.Ощепкова та її колеги виокремлюють мовну, комунікативну й методичну компетенції учителя іноземних мов. Як бачимо, при різноманітності компонентів, що дослідники

виокремлюють у складі професійної компетентності вчителя іноземних мов, провідною залишається іншомовна комунікативна компетенція, яка, на наш погляд, тісно пов'язана з усіма іншими компонентами професійної компетентності вчителя іноземних мов. Згідно до Наказу Міністерства освіти та науки України та Академії педагогічних наук України № 428/48 від 04.09.2000р. було розроблено критерії оцінювання навчальних досягнень у системі загальної середньої освіти, де визначено основні компетенції, яких вимагає сучасне життя, а саме: громадські, ті, що стосуються життя в полікультурному суспільстві, ті, що пов'язані з володінням усною і писемною рідною та іншими мовами, компетенції, пов'язані з вимогами інформаційного суспільства, а також компетенції щодо бажання і готовності постійно навчатися як у професійному, так і в особистому та суспільному плані [6,с.217]. Вчитель повинен бути готовий до роботи з формування в учнів усіх зазначених видів компетенції. Але для того, щоб здійснити це, у випускника педагогічного вищого закладу освіти повинні бути сформовані усі складові професійної компетентності, що необхідні сучасному вчителю для компетентного виконання професійної діяльності. Відтак, ми вважаємо, що професійна компетентність учителя - це інтегральне утворення особистості, яке включає сукупність соціального, полікультурного, ауто-психологічного, когнітивно-технологічного та персонального компонентів, необхідних для успішного здійснення педагогічної діяльності з урахуванням специфіки предмета, що викладається. Специфіка компетентності вчителя іноземних мов полягає в наявності сформованої іншомовної комунікативної компетенції, яка входить до складу когнітивно-технологічного компоненту.

Професійна компетентність учителя синтезує в собі, по-перше, загальні вимоги до педагога як до особистості, по-друге, особливості його професійно-педагогічної діяльності, по-третє, конкретний прояв цих властивостей, вимог, якостей, притаманних особистості, в діяльності окремого педагога. Ми вважаємо, що компонентами професійної компетентності вчителя іноземних мов є такі: соціальний, полікультурний, ауто-психологічний, когнітивно-технологічний та персональний. Розглянемо кожен з компонентів та

проаналізуємо їхній вплив на формування професійної компетентності майбутніх учителів іноземних мов [7,с.12].

На нашу думку, першим компонентом професійної компетентності майбутніх учителів іноземних мов є соціальний. Бути соціально компетентним вчителем - це усвідомлювати значущість педагогічної діяльності, розуміти суть соціальних проблем, які існують як в суспільстві, так і в світі. Ще С. Русова говорила про те, що “що далі люди живуть упорядкованими громадами, то все більше вони відчують велике значення громадського життя для кожного окремо взятого громадянина, для кожної окремої особи, бо все ширше громадське життя захоплює людину та задовольняє її різноманітні потреби й вимоги” [8, с.24]. Тому, ми розглядаємо громадянську відповідальність студентів, майбутніх педагогів як один із головних показників соціального компоненту професійної компетентності вчителя. У сучасних умовах змінюються соціальні функції молоді. Вона все більш стає каталізатором соціально-політичних та економічних процесів. Головна роль в становленні державності України належить саме їй, її громадянській відповідальності. Формування патріотизму і громадянськості в молодого покоління починається з виховання любові до рідного краю, міста, навчального закладу, рідної мови, соціально-культурних надбань, з виховання поваги до таких національних символів, як прапор, герб, гімн. Під громадянською відповідальністю ми розуміємо сукупність громадянської та соціальної зрілості людини.

Професія вчителя, призначення якої виховувати підростаюче покоління, вимагає від людини бути по-громадянськи зрілою особистістю. На думку Р.І.Хмельюк, поняття “громадянська зрілість” визначається не віком, а поглядами, вчинками, поведінкою в суспільстві, в системі суспільних відносин, коли людина виступає як повноважний суб`єкт громадянських прав і обов`язків. При цьому автор структурує громадянську зрілість на: патріотизм, інтернаціоналізм, відповідальність, обов`язок, цілеспрямованість, організованість, самостійність, працелюбство, наполегливість, а також високий рівень самосвідомості [9,с.99].

Дослідники (Ю.А. Маринкіна, Т.П. Мироненко, М.М Чумакова) також дотримуються думки, що процес виховання молоді повинен бути спрямований на формування в неї громадянської зрілості, що характеризується ними як сукупність ідейно-моральних якостей, усвідомлення своїх прав, обов'язків, відповідальності перед державою, суспільством, собою, високого рівня національної самосвідомості, знання культури та історії рідної країни, соціальної відповідальності, високого професійного рівня, стійких переконань [10,с.66-73].

Підготовка компетентного вчителя невід'ємна від його практичної участі в суспільному житті, в рішенні завдань соціально-економічного будівництва. В.В.Радул, досліджуючи проблему соціальної зрілості молодого вчителя, робить висновок, що вона передбачає активну життєву позицію й досягається завдяки постійному поєднанню виховання, самовиховання й бажання самої особистості швидше досягти соціальної зрілості [11,с.76].

Ми також вважаємо, що для формування професійної компетентності студентам педагогічних ВЗО необхідно усвідомлювати значущість своєї майбутньої професійної діяльності. Це сприятиме розвитку мотивації навчання, оволодінню основами педагогічної майстерності, професіоналізму, прагненню до професійної самоосвіти й самовдосконалення. Особливо актуальним це питання є для майбутніх вчителів іноземних мов. Часто, вступаючи до педагогічного університету на факультет іноземної філології, молода людина бачить себе перекладачем, менеджером, екскурсоводом, який працює з іноземцями, але не вчителем у школі. Тому, на нашу думку, головне завдання, яке стоїть перед педагогічним колективом ВЗО, - допомогти студентам усвідомити важливість професії вчителя, її необхідність для держави, суспільства, соціуму [12,с.90-92].

Як відомо, громадська активність є показником і діючим засобом формування соціально компетентних учителів. За своєю природою вона являє собою діяльне ставлення людини до життя суспільства. Ця активність

передбачає наявність інтересу до громадської роботи, організаторські здібності, відповідальність при виконанні доручень, ініціативність, вимогливість до себе й готовність допомагати іншим під час виконання громадських завдань. У той же час більша або менша міра соціальної активності особистості обумовлена відповідною мірою громадянської зрілості. Можливості посилення соціальної активності особистості виникають не самі по собі, а при відповідному цілеспрямованому вихованні. При навчанні іноземних мов формуванню соціального компоненту професійної компетентності майбутніх учителів, на наш погляд, сприятиме:

- 1) конструктивний відбір навчального матеріалу;
- 2) оптимальна організація системи занять з професійної науково-предметної підготовки (використання кооперативного та інтерактивного навчання);
- 3) широке залучення студентів до громадської діяльності на факультеті, в університеті, до роботи в соціальних програмах, міжнародних проектах, у передвиборчих кампаніях тощо. На основі вищезазначеного можна сформулювати завдання з формування соціального компоненту професійної компетентності в майбутніх учителів: знайомити студентів з економічними, соціально-політичними, національними проблемами України; розвивати в майбутніх учителів почуття громадянської відповідальності, повагу до своєї країни, до свого народу; формувати в студентів нове політичне мислення, пов'язане з новими соціально-економічними та політичними умовами, прагнення активно підтримувати внутрішню і зовнішню політику своєї держави; формувати в майбутніх учителів якості, які визначають їх громадянську відповідальність [13,с.23].

Як наступний компонент професійної компетентності майбутніх учителів іноземних мов ми розглядаємо полікультурний. Сучасний учитель повинен одночасно усвідомлювати себе носієм національних цінностей і мати планетарне мислення. За своєю природою - це новий погляд на світ, його

проблеми, можливі шляхи їх вирішення, боротьба за виживання людства, збереження навколишнього середовища, шлях до миру й благоденства, відмова від застарілих стереотипів і норм, від усіх видів егоїзму. Це мислення, спрямоване на усвідомлення цілісного, взаємопов'язаного та взаємозумовленого світу [14,с.96].

Необхідність формування в майбутніх учителів полікультурного компоненту професійної компетентності пов'язана з тим, що на початку ХХІ століття все більш нагальною постає проблема мирного співіснування й продуктивного співробітництва людей різних націй, віросповідань, прибічників різних стилів життя, представників різних культур, - тобто проблема діалогу культур. Тенденції розвитку світового співтовариства свідчать про те, що в глобальному масштабі єдиним шляхом до прогресу людства є інтеграція на рівні виробництва, споживання, формування національної самосвідомості, розвитку міжкультурних зв'язків. "Багато людей сприймають культуру ідентичності у мультиполярному просторі не як дещо гарантоване, а як суперечливе і процесуальне. Водночас сприймання розбіжностей між культурами веде до необхідності міжкультурного діалогу" [15, с.337-339].

Діалог культур поступово стає визначальним у різних сферах нашого життя. Однак найбільш важливим він є для формування пріоритетів розвитку сучасної освіти. З одного боку, це формування в суб'єктів навчання толерантності по відношенню до інших людей, їхніх традицій, звичок, національних цінностей тощо; з іншого - гуманітаризація освіти, зокрема необхідність опанування іноземними мовами.

«Сучасна концепція іншомовної освіти базується на інтегрованому навчанні мові та культурі країни, мова яких вивчається, на діалозі рідної та іноземної культур. Мета такої освіти навчання мови - через культуру, культури - через мову, формування *homo moralis*: людини із совістю, що розрізняє добро і зло, має високі, стійкі моральні орієнтири, якими керується у своїй діяльності» [16, с.29]. За останнє десятиріччя значно збільшилася чисельність європейців,

що володіють двома чи трьома іноземними мовами. Багатокультурне й багатомовне європейське співтовариство однією з найбільш важливих цілей сучасної освіти вважає обов'язкове знання іноземних мов кожною молодою людиною. Як зазначається в заключній доповіді проекту Ради Європи, навчання іноземної мови для європейської громади необхідно для полегшення вільного пересування людей, інформації та ідей в Європі з метою побудови взаєморозуміння та сприйняття культурного й мовного розмаїття в багатомовній та багатокультурній Європі та виховання поваги до національного самовизначення [17,с.18].

Вищесказане свідчить про те, що полікультурна освіта повинна стати сьогодні для школи однією з пріоритетних, а здійснювати її покликані вчителі зі сформованим полікультурним мисленням. Як відомо, полікультуризм (в освіті) передбачає “побудову освіти за принципом культурного плюралізму, визнання рівноцінності та рівноправності всіх етнічних і соціальних груп, які складають суспільство, недопустимості дискримінації людей за ознаками національної чи релігійної приналежності, статі чи віку” [18, с.7-8]. Безумовно, особливе місце в цьому процесі належить вчителю іноземних мов у зв'язку з тим, що в специфіці його предмета закладені змістові можливості полікультурної освіти.

На наш погляд, до необхідних принципів здійснення полікультурної освіти майбутніх учителів іноземних мов можна віднести такі: орієнтація на обов'язкове полікультурне й полілінгвальне навчання; інтегративний комунікативно-діяльнісний підхід до мовної освіти під час співвивчення мов як інструменту спілкування, засобу міжкультурної взаємодії; узагальнення досягнень матеріальної та духовної культур цивілізації людства; залучення найсучасніших технологій до розвитку засобів масової комунікації з ціллю полікультурної освіти. Ми вважаємо, що ознаками сформованості полікультурного компоненту професійної компетентності є:

сформоване світосприйняття студентів;

усвідомлення себе носіями національних цінностей;

розуміння взаємозалежності між собою та всіма людьми;

розвинута комунікативна культура студентів, а саме: знання етики дискусійного спілкування й взаємодії з людьми, які дотримуються інших поглядів, віросповідань, з представниками інших культур;

загальнопланетарний образ мислення;

толерантність, повага до мови, релігії, культури різних націй. Оскільки підготовка майбутніх учителів іноземних мов має за мету комплексну реалізацію практичної, виховної, освітньої та розвиваючої цілей, слід розглянути, які зміни мають мати місце при їх реалізації в умовах полікультурної освіти. Так, виховна мета може бути інтерпретована з наступних позицій:

орієнтація на гуманізацію освіти;

навчання у дусі діалогу культур;

виховання взаєморозуміння й терпіння щодо інших культур, здатності ставитися до них з повагою;

прояв інтересу до контакту з іншими культурами [19,с.8-11].

Тлумачення освітньої мети може бути доповнене більш глибоким засвоєнням рідної культури через зіткнення з іншою культурою та взаємодію з нею, а також розширенням мовного, соціального та інтелектуального горизонту тих, хто навчається. Досягнення розвиваючої цілі навчання передбачає: розвиток вміння проникати в культуру країни, мова якої вивчається, під час зіткнення суспільних, культурних і мовних реалій, використовувати соціокультурний фон для розуміння й тлумачення соціокультурних елементів, розуміти приналежність до національного і світового співтовариства,

формулювати власну точку зору; розвиток здатності орієнтуватися в ціннісних категоріях власного та чужого суспільства [20,с.37].

На нашу думку, до практичних завдань навчання іноземним мовам з метою формування полікультурного компоненту професійної компетентності студентів можна віднести, насамперед, такі:

формування уявлень про культуру усного та писемного спілкування мовою, яка вивчається;

формування знань про лінгвістичну та лінгвокраїнознавчу варіативність іноземної мови з метою здійснення офіційного й неофіційного спілкування;

навчання дотриманню правил формальної й неформальної мовленнєвої поведінки іноземною мовою;

формування понять про еквівалентну і безеквівалентну лексику;

формування та розвиток умінь використання іноземної мови як інструменту міжкультурного спілкування;

навчання вмінню адекватно описувати свою культуру іноземною мовою;

навчання стратегіям самонавчання на основі використання дистанційних засобів навчання іноземних мов (включаючи спілкування з представниками інших культур через систему Інтернет) [20,с.54].

Отже, під час вивчення іноземних мов у майбутніх учителів необхідно формувати крім мовної та мовленнєвої компетенції, також й інтеркультурну компетенцію, тобто вміння взаємодіяти у визначеному ситуативному контексті засобами іноземної мови з орієнтацією своєї мовленнєвої поведінки на іноземного адресата із врахуванням соціокультурних особливостей країни, мова якої вивчається. Це сприятиме формуванню полікультурного компоненту професійної компетентності студентів.

Список використаних джерел

1. Абульханова-Славская К.А. Деятельность и психология личности. - М.: Наука, 1980. - 335 с.
2. Абульханова К.А. Психология и сознание личности (Проблемы методологии, теории и исследования реальной личности): Избранные психологические труды. - М.: Московский психолого-социальный институт; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 1999. - 224 с.
3. Адольф В.А. Формирование профессиональной компетентности будущего учителя // Педагогика. - 1998. - № 1. - С. 72 - 75.
4. Азимов Э.Г., Щукин А.Н. Словарь методических терминов. - СПб: Златоуст, 1999. - 365 с.
5. Алексюк А.М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія: Підручник для студентів, аспірантів та молодих викладачів вузів -К.: Либідь, 1998.- 558с.
6. Архангельский С.И. Учебный процесс в высшей школе, его закономерные основы и методы: Учеб.- метод. пособие. - М.: Высш. школа, 1980. - 317 с.
7. Асмаковец Е.С. Развитие эмоциональной гибкости учителя посредством социально-психологического тренинга // Психологическая наука и образование. - 2000. - №1. - С. 11 - 14.
8. Багаева И.Д. Профессионализм педагогической деятельности и основы его формирования у будущего учителя: Автореф. дис...д-ра. пед. наук. 14.00.14.- Л., 1991. - 36 с.
9. Балл Г.О. Педагогічні аспекти гуманізації освіти: Книга для вчителя./ За ред. Г.О.Балла. - Київ - Рівне, 1996. - 128 с.

10. Барбина Е.С. Формирование педагогического мастерства учителя в системе непрерывного педагогического образования: Дис... д-ра пед. наук: 13.00.04. - К., 1997. - 471 с.

11. Баркасі В.В. Педагогічний менеджмент як компонент моделі професійної компетентності майбутніх учителів іноземних мов.// Наукові праці. Науково-методичний журнал. - Вип. 1. - Миколаїв: МДГУ ім. Петра Могили. - 2001. - С.75 - 79.

12. Баркасі В.В. Полікультурна компетенція як компонент професійної компетентності майбутніх вчителів іноземних мов // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К.Д.Ушинського /Зб. наук. пр./ Вип. 11 - 12. - Одеса: ПДПУ ім. К.Д.Ушинського. - 2002. - С.89 - 94.

13. Баяновська М.Р., Трала П.М. Полікультурне виховання як складник загальнонаціональної системи виховання // Відродження. - 1998. - № 3. - С. 30.

14. Бердичевский А.Л. Концепция подготовки учителя иностранного языка // ИЯШ - 1990. - №4. - С. 94 - 100.

15. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание. - М., 1986 //Психология самосознания. Хрестоматия. - Самара: Издательство Дом «Бахрам-М», 2000. - С. 333 - 342.

16. Бігіч О.Б. Формування у студентів методичної компетенції вчителя іноземної мови початкової школи // Іноземні мови. - 2002. - № 2. - С. 27 - 31.

17. Богуш А.М Змістова характеристика видів мовленнєвої компетенції дошкільників // Наука і освіта. Науково-практичний журнал Південного Наукового центру АПН України №1 - 2, квітень 1998 С. 16 - 20.

18. Богуш А.М. Теоретичні й методологічні засади формування мовленнєвої компетенції дошкільника // Педагогіка і психологія.- 2000.- №1.- С. 5- 10.

19. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності // Шлях освіти. - 2000. - № 3. - С. 7 - 13.

20. Селіверстов С.І. Формування у студентів комунікативних умінь як передумови їх професійної компетенції // Іноземні мови. - 1999. - № 2. - С. 56.